

A 250 éve született Mocsáry Antalra emlékezve

Tudós, író és költő

A 250 éve született Mocsáry Antal nevét négykötetes monográfiája tette ismertté, amelynek címe: *Nemes Nógrád megyének historiai, geographiai és statistikai esmertetése*. Ő maga adta ki 1826-ban a tudományos színvonalú, történeti forrásértékű, nyelvben és szemléletében a korát hűen tükröző és egyben azon túlmutató művet.

Mocsáry Antal saját kora történetírásában betöltött szerepe elvitathatatlan. Munkájának az elmúlt évszázadok megyei monográfiái sorában (Radványi Ferenc, Bél Mátyás, Nagy Iván, Borovszky Samu) feltétlenül helye van.

A történész példaképek megválasztásában is igényes volt, monográfiájának szellemi atyjai ugyanis Bél Mátyás és Bod Péter.

Műve nagy értéke az az adatgazdagság, amely széleskörű kutatómunkára, forrásfelhasználásra épül. Sorra veszi Nógrád vármegye járásait, azok településeit, s mindent leír róluk, amit csak leírni lehet: lakosok száma, vallása, földesúr, iskolamester, események, stb. De ugyanilyen gazdag a várak bemutatása és a hadiesemények ábrázolása is. Elénk tárja az akkori jelent, az akkori életet, a megye lakóinak nemzetiségi megoszlását, nyelvi hovatartozását, felsorolja Nógrád egykori tisztségviselőit, nevezetes mozzanatait, fordulatait. Említi a hiányosságokat – nincs főiskola, közkönyvtár, nyomda, üzem, stb. –, s szóvá teszi, milyen pazarló életmódot folytat a megye nemesi ifjúsága. Emberi sorsok, jellemek villannak fel tolla nyomán.

Magyarul ír, világosan és szép stílusban, ami önmagában is figyelemreméltó. Ezzel a nyelvújítás programja és barátja, Kazinczy Ferenc célkitűzései, törekvései mellett tett hitet. Felidézi eközben a korszak beszéd- és társalgási stílusát, színesen mesél olyan eseményekről, amelyeknek maga is részese volt, előadásába bele-beleszó egy-egy anekdotát. Nagy érdeme az is, hogy feledésbe merült helyneveket mentett meg az utókor számára.

A kötet illusztrációs anyaga – a családfa- és címerrajzok, a tájakról, városokról készült metszetek – nélkül szegényebbek lennének ismereteink. Ez Lányi Sámuelnak, a kékkői uradalom földmérőjének tehetségét dicséri, akinek rajzaiból a korszak egyik neves pesti művésze, Lehnhardt Sámuel készített rézmetszeteket.

Ma is olvasható Mocsáry Antal munkája, mivel a Kubinyi Ferenc Múzeum gondozásában, a II. Rákóczi Ferenc Termelőszövetkezet támogatásával az 1980-as évek elején ismét napvilágot látott.

Születésének évfordulón szólnunk kell arról is, hogy Mocsáry Antal jelentősnek ítéltető szépírói és nyelvészeti alkotásokat is örökül hagyott. Több verse megjelent nyomtatásban: *A tisztelt barátság*, *Egy római történet*, *A Vág vizének áradása* című, többek között. Nyelvészeti munkái sorában fontos értéként tarthatjuk számon *A „cs” és a „cz” vagy inkább „Ts” és „Tz” lenne a magyar nyelvnek helyesebb írásmódja?* című dolgozatát.

Lírai alkotásait ő maga sem tartotta túl sokra, attól viszont nem zárkózott el, hogy azok megjelenhessenek. Időnként, és feltehetőleg mások biztatására adta közre őket. (Verseket fabrikáló táblabíró – ez bizony egyedülálló Nógrádban.)

Mocsáry Antal Nógrád megye egyik legrégebb nemesi családjából származott, amelynek eredetéről és legrégebb történetéről azonban nem sokat tudunk. Elsősorban azért, mert a legilletékesebb, Mocsáry Antal, csak keveset árul el monográfiájában. Óvatos, és csupán a XII. századig megy vissza ismertetésében, amikor már viszonylag rangos a famíliája.

„Aki ezen munkájában csak sejteni hagyta a XII. századig felterjedését, de adatokat – ebben káros szerénységénél fogva – elhallgatta” – írta Nagy Iván, a neves nógrádi történész.

Vajon miért a nagyfokú „szerénység”, miért az „elhallgatás”? – jó lenne tudni az okát!

A családeredetre vonatkozó okmány, amit Mocsáry Antal közöl a monográfiájában, 1491-ből való. Annak tartalma szerint Bocsári Balás és Berényi Mihály – mint atyafiak – a budai káptalan előtt „kihalás esetén kölcsönös örökösödési szerződésre lépnek”. Az egyezséget még abban az esztendőben II. Ulászló király megerősítette. A dokumentum 1524-ben a sági Convent által „átírásra került”, amiből meg tudhatjuk, hogy a szerződést megkötő Bocsári Balás Bocsári Benedeknek fia, Bocsári Lászlónak pedig az unokája volt. (A „Balás” név a régi időkben gyakori a Mocsáry famíliában: Mocsáry Antal apja is Balás volt, VI-ik a sorban.)

A Mocsáry-családról a már előbb idézett Nagy Iván is véleményt nyilvánított. Annak nevééről, a név eredetéről, korai történetéről ezt írta: „Előbb Bocsári volt a neve azon pusztáról, amely Lapujtőnek tőszomszédja. Az okiratok szerint 1330-ban már birtokosa volt Bocsárnak. Ekkor élt Bocsári Jánosnak fiai: Péter, Miklós és György. A család ősi fészke ez a hely, Bocsár...” (*Nógrád megye története 1544-ig*. Balassagyarmat: 1907.)

A család Mocsáry Antal születésének idejére a módosabb középnemesi famíliák közé emelkedett Nógrádban. Megelőzően voltak közöttük végvári katonák, Rákóczi seregében harcoló kurucok, részesei a szabadságharcok. A XVIII. század elejétől viszont már császárhű magatartás jellemzi a Mocsáryakat. A tudós és szépíró Mocsáry Antalt is. Az általa leírtakból tudjuk, hogy számára a fennálló társadalmi és politikai rendszer, amelybe beleszületett, és amelyben leélte életét, „végleges”, stabil és megváltoztathatatlan. A fejlődést csak ennek keretei között tudta elképzelni.

Mocsáry Antal élete és pályája hagyományosnak mondható, egy ideig nem különbözik nemesi társaiétól. Csak később, életének utolsó szakaszában tér el attól. Bozókon (Hont megye) született 1757. szeptember 18-án, más források szerint szeptember 17-én, negyedik fiaként VI. Balázsnak, aki cs. királyi kapitány volt. Anyja neve Peták Franciska (1735–1795). Két bátyja katona, Péter a Károlyi ezredben hadnagy, később ezredes, Lajos ugyanott kapitány. Mocsáry Antal nem volt katona – ily módon nem szolgálta a császárt –, de híve az uralkodónak élete végéig.

„Eleinte közpályán forog” – írták róla. Aljegyző Nógrád megyében, majd 1790. április 20-ától a szécsényi járásban főszolgabíró. 1800-ban főbiztos. 1804-ben Heves-, 1820-ban Nógrád megyei táblabíró.

Voltak birtokai Lapujtőn, Kiskotrocson, Nagyfalun, Felső-Polajtán, Pomázon, Endrefalván.

1788-ban feleségül vette Darvas Máriát, Nagyréthi Darvas Ferenc helytartótanácsos és Wattay Krisztina leányát. 15 évi házasságából 9 gyermeke született.

Felesége korai halála – Darvas Mária 1803-ban hunyt el Pesten – után elsősorban az irodalomnak és a tudománynak él. Erre Kazinczyval, Vitkovics Mihállyal és Fáy Andrással fenntartott barátsága is ösztönözte.

Község, ahová visszavonult, ahol élt és meghalt

„Felesége halála (1803) után Lapujtőre költözik” – írták Mocsáry Antal munkásságának méltatói közül többen.

Ez igaz, illetve majdnem így igaz.

Ha egészen pontosak akarunk lenni, azt kell mondanunk, hogy Mocsáry Antal Bocsárba, az „ősi fészekbe” vonult vissza, s nem Lapujtőre. Bocsárba, amely akkor még „hatóságilag” nem tartozik Lapujtőhöz, de vitathatatlanul legrégebbi része a helynek. Időbeni elsőbbsége van Lapujtővel szemben, amiről dokumentumok tanúskodnak. Maga Mocsáry Antal írja: „a községnek azt a részét, ahol a Mocsáry-kúria áll, terült el Bochsári pusztá, és emellé épült ki később maga a falu...” Majd így folytatja: „Innen veszi kezdetét a Bocsári Mocsáry família, mely ennek most is birtokában vagyon fiu ágat illetvén ezen Józság a Bél Mátyás idejében, 1722. eszt. Bocsár még szabad, vagyis Curiális Praedium...”

Tehát előbb volt Bocsár (Bochsár), Lapujtő csak később. A kettő időben (és térben) jól elkülöníthető. És Bocsárhoz (nem Lapujtőhöz) való tartozásának és kötődésének bizonyítéka Mocsáry Antal sírfelirata is, amely így végződik: „Született 1757. Meghalt Bocsárott 27. májusában 1832.” És másutt ugyanez, ily módon: „Született 1757. Meghalt Bocsárott 24 májusában...” (Az eltérés a halálozás napját illetően a véletlen műve lehet.)

Az idők folyamán a két helység – Bocsár és Lapujtő – alaphelyzete, egymáshoz való viszonya fokozatosan változik, sőt nagymértékben módosul. Ez Mocsáry Antal korában már jól érzékelhető és tapasztalható. A „később kiépülő” Lapujtő egyre növekszik, népességében gyarapodik, különösen a vallási ellentétek kiéleződését követően és nyomán, a felvidéki evangélikusok idetelepítésével. Ennélfogva és ennek következtében Bocsár Lapujtőnek van „alárendelve” a mindennapi életben. Nem „hivatalosan”, csak gyakorlatban. A területileg és lélekszámban egyaránt nagyobb és fontosabb településnek.

Bocsár, az idők multával egyre jelentéktelenebbé válik, s Lapujtővel összeolvadva elveszti önállóságát, eltűnik a térképről. Így nagyon is érthető, hogy Mocsáry Antal levélcíme Lapujtő és nem Bocsár, s Lapujtőre küldi leveleit Kazinczy Ferenc, és oda juttatják el mások is.

A hivatalos közlemény alapján: „1900-ban egyesítették Lapujtő és Mikófalva községeket Bocsárral Lapujtő néven”. Majd, közel három évtized multán, 1928. március 9-én egyesült Lapujtő és Karancsapátfalva, s a község neve Bocsárlapujtő lett. 1956. április 1-jén született meg a döntés a Karancslapujtő név felvételéről, amelynek nem titkolt célja a Bocsári/Mocsáry szavak mellőzése, „kiiktatása” volt.

Kastély, ahol alkotott

Lapujtő legnevezetesebb épülete a Mocsáry-kúria. Nevezetes, de nem hivalkodó. Látszólag semmi szokatlan, semmi meglepő nincs rajta. Kicsit ünnepélyes, de nem komor. Sok helyről látható. Mocsáry VI. Balázs építtette, a tudós Mocsáry Antal apja. Régimódi kettős tetőzettel, s fent, középen széles, tágas szobával. Mocsáry

István leírása szerint VI. Balázs az egész emeletet „ki akarta építtetni”, de elfogyott a pénze. A középső emeleti szoba volt az úgynevezett „patvaria”, amelyben Mocsáry Antal hivatalnokoskodása idején a patvaristák laktak. Innen az elnevezés. Ablakai keletre néznek, ahonnan jól látható a Karancs-hegy mögül előbukkanó, a felkelő nap pompája.

1740 körül készült el, a XIX. század elején átalakították, akkor nyerte el mai formáját. Jellege klasszicista, beosztása arányos, térkihasználása jó. A földszinten, szemben a bejáratral a nagyterem, mellette egy-egy kisebb helyiség mindkét oldalon. Az emeleten ugyanez. Az emeletre jobbról enyhén íves falépcső, baloldalt meredek csigalépcső vezet fel. Ez utóbbinak az anyaga vas. Hátul a bejárat, az udvarfelőli részen, amelyet oszlopos előtér véd. A mives ajtó után jobbra és balra egészen kisméretű szobák.

A kastélyhoz és a családhoz tartozott egy címer. Ez Nagy Iván leírása szerint a következőképpen nézett ki: „egykoronás oroszlán, mely fejét balra fordítja, első jobb lábát felemelvén, ebben királyi pálcát tart, hátra felkondorított farka egyik oldalán félhold, a másik oldalán csillag ragyog. A pajzs fölötti sisak koronáján szintén a pajzsbelihez hasonló oroszlán található. Foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös”.

A kastély mellett nagy gonddal telepített park, ahová az Ipoly folyóhoz vezető útról – Mikófalva felől – egy mives díszkapun át lehetett bejutni. A vaskapun kovácsolt vasrács. A park növényzete között megtalálható az ezüstfa, ezüsthárs, fekete-dió, hegyi juhar, kocsánytalan tölgy, lucfenyő, magas kőris, mezei juhar, nyír, tuja és a vörösfenyő. A parkon túl – tovább az Ipolyhoz vezető úton –, balról, kissé mélyebb területen volt a Mocsáryak majorja, cselédházakkal, raktárakkal, felszerelésekkel, kovácsműhellyel, jégveremmel. Szemben ezzel, az út másik oldalán, egészen a Dudkos elejéig, a Papszász- (Szontágh-) major.

A lapujtői Mocsáry-kastély egyik legjelentősebb kultúrtörténeti emlékeként tartható számon, hogy benne Kazinczy Ferenc, a kiváló nyelvújító és irodalmár egy teljes napot töltött el barátjának, Mocsáry Antalnak a vendégeként. (Csak ők ketten tudhatták, miért nem többet.)

Más források szerint Kazinczy Ferenc nem egyszer, hanem kétszer járt Lapujtőn.

Gyakran váltottak levelet.

„Érzésben és gondolkodásban velem rokon tiszteletes atyafi!” – szólította egyik levelében Kazinczy Mocsáry Antalt.

És az sem tekinthető véletlennek, hogy 1831. augusztus 20-án keltezett utolsó levele – amelyet íróasztalán találtak meg, közvetlenül elhalálózása után – Lapujtőre, Mocsáry Antalnak volt címezve.

Nem sokkal Kazinczy Ferenc halálát követően Mocsáry Antal is távozott az élők sorából. Az ősi kastély egyik földszinti szobájában hunyt el, s a lapujtői katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra.

A sírján álló márvány keresztre a következő szöveget vésték:

„Mellyel fájdalomban a hív élő meleg könnel fereszt

B. Mocsáry Antal hamvain állok jeléül márvány kereszt.

Ne itt keressetek mond a nyugvó, legjobb részemet

Az égnek tündér csillaga felett találtok engemet.”

Született 1757. Meghalt Bocsárott 27. májusában 1832.

Halálának oka és a körülmények ismeretlenek.

1831-ben kolerajárvány tört ki, és pusztított a Felvidéken, amely számtalan áldozatot követelt. És amely érintette Lapujtót is. Arra azonban nem találtam bizonyítékot, adatot, sőt még utalást sem, hogy Mocsáry Antal e betegségben szenvedett és hunyt el.

Mocsáry Antal halála után a lapujtői kastélyt az utódok lakják tovább: fia Dániel, unokája Ödön, s dédunoka Sándor, az utolsó lapujtői Mocsáry.

Az utolsó lapujtői Mocsáry meghalt, a kastély viszont tovább létezett, túlélte a frontot, a második világháborút. Nem lötték szét, nem rendezték be tehén- vagy lóistállónak, nem verték falaiba vaskarikákat, „csak” az értékeit – fotelokat, szekrényeket, ágyakat, székeket, képeket, festményeket, könyveket – hordták szét.

1945 nyarán a román hadsereg egyik egységének vezérkara rendezkedett be falai között. Az lett a törzshelye. Ablakain kidugták a háromszínű zászlajukat, s telefonvezetékeket fektettek le. A román tisztek nyalkán, a közlegények szegényesen voltak öltözve. Aztán minden ékességétől megfosztva a kommunista párt helyi szervezetének és a DISZ-nek (Dolgozók Ifjúsági Szövetsége) a székháza lett. Részesül belőle a község futballcsapata, a bejárat melletti egyik kis szoba lett az öltözőjük. Később költségvetési üzem- és cementraktárként funkcionált.

1956-ban több fontos eseménynek adott helyet és teret. A falu kommunistái fegyveresen őrizték a rajta lévő ötágú csillagot és a vörös zászlót.

1956. november 14-én jelentős tárgyalás zajlott benne, amelynek során éles vitába keveredtek egymással a lapujtői kommunisták vezetői és az acélgyári munkás-tanács képviselői. Ezt követően a karhatalmisták bázishelye. És a munkásöröké. A környék legerősebb csapata állomásozik benne. Fegyverarzenáljukat a földszinten tárolják, közvetlenül a csigalépcső mellett.

Napjainkban megújulásra vár a rangos épület.

Látvány a karancslapujtői Mocsáry-kúriáról